

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ұлттық ғылым академиясы
А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты

Профессор Асқар Құдайбергеноұлы Жұбановтың
80 жылдық мерейтойына арналған
**«ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫН ҚҰРУ»**
атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-теоретической конференции
**«ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЯЗЫКОЗНАНИИ: СОЗДАНИЕ
НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА»**,
посвященной 80-летию профессора Жубанова Аскара Кудайбергеноулы

MATERIALS
of International scientific-theoretical conference
**«DIGITAL TECHNOLOGIES IN LINGUISTICS: CREATION OF THE
NATIONAL CORPUS OF THE KAZAKH LANGUAGE»**
devoted to the 80th jubilee of professor
Zhubanov Askar Kudaibergenuly

Алматы
«Ғылым ордасы» баспасы
2017

ӘОЖ 80/81 (063)
КБЖ 81.2
Қ Т93

Жауапты редактор:

Ерден Қажыбек

ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, филология ғылымдарының докторы, профессор

Пікір жазғандар:

Ф.Оразбаева, филология ғылымдарының докторы, профессор

А.Жаңабекова, филология ғылымдарының докторы

С.Құлманов, филология ғылымдарының кандидаты

Жауапты шығарушылар:

Жамықаева Ш., ғылыми қызметкер; **Карбозова Б.**, ғылыми қызметкер, PhD докторант; **Тлегенова Г.**, ғылыми қызметкер, PhD докторант; **Қожахметова А.**, ғылыми қызметкер, магистр.

ISBN 978-601-7293-57-4

«ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ КОРПУСЫН ҚҰРУ» атты профессор Асқар Құдайбергенұлы Жұбановтың 80 жасқа толған мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы: Тіл білімі институты, 2017. – 385 б.

ӘОЖ 80/81(063)

КБЖ 81.2

ISBN 978-601-7293-57-4

©Тіл білімі институты, 2017

Ташполот Садыков

*филология илимдеринин доктору К.Карасаев атындагы Бишкек
гуманитардык университети, профессор.*

Атыркүл Шерова

*Баткен мамлекеттик университети, Сүлүктү гуманитардык-экономикалык
институту, ага окутуучу*

АСҚАР ЖУБАНОВ ЖАНА КЫРГЫЗ ФОНОСТАТИСТИКАСЫ

Аннотация

Макалада А.Жубановтың лингвостатистикалык зерттеулерінің қырғыз тіліндегі жалғасы ретінде «Манас» эпосында қолданылған дауыссыз дыбыстардың фоностатистикасына байланысты мәселелер қаралады.

Кілт сөздер: А.Жубанов, лингвостатистикалык зерттеулері, қырғыз тіліндегі жалғасы, «Манас» эпосы, дауыссыз дыбыстар, фоностатистикасы.

Киришме

Проф. А.Жубанов кезегінде казак тилин колдонмо лингвистикалык өңүттөн изилдөө багытынын башатында туруп, жарым кылым мезгилден бери талбай, тажабай, танбай эмгектенип, адегенде М.Ауезовдун “Абай жолу” романынын статистикалык түзүмүн иликтеп, анын текстинде залкар жазуучу 16983 сөздү 61424 грамматикалык формада 465691 ирет кайталап колдонгонун аныктап, сөз түркүмдөрүнүн, ар түркүмгө тиешелүү грамматикалык категориялардын, сөз, уңгу, мүчө, муун, тамга, тыбыш сыяктуу бирдиктердин колдонушун тескеген статистикалык заң-эрежелерди териштирип, диссертация коргоп, монография, окуу куралдарын жазып, жарыялоо аркылуу түркологиядагы лингвостатистика багытынын калыптанышына эбегейсиз зор салым кошкону анык. Тилдик фактыларды жеринен иликтеп, текстен териштирип, көзүн каныктырып, ой өрүшүн калыпташтырып, тил менен тил таанымдын сыры-кырын боюна сиңирип, кадыресе окмуштуу болуп калыпташкан соң жаш изилдөөчүнүн назар-вектору текстин семантикасын формалдаштырып иликтөө жагына бурулат. Мунун натыйжасында залкар аалым Р.Г.Пиотровскийдин алты компоненттен турган сөздүн семиотикалык схемасы тогуз компоненттен турган текстин семиотикалык кодуна чейин кеңейтилип, автоматтык сөздүктөрдү түзүүнүн жана сөздү семантикалык классификациялоонун жол-жоболору иштелип чыгат да, казак тилин дүйнөлүк маалыматтар мейкиндигине кошуу, машина котормосун ишке ашыруу, казак тилинин улуттук корпусун түзүү өңдүү колдонмо лингвистикалык багыттардын калыптанышына эбегейсиз салым кошот [1-5]. Макалада А.Жубановтун лингвостатистикалык илигин улай «Манас» эпосунда колдонулган үнсүз тыбыштардын фоностатистикасы жөнүндө сөз болот.

Фоностатистикалык иликтин уюшулушу

Кыргыз тилиндеги үнсүз тыбыштардын колдонуу жыштыгы менен үлүшүн так аныктап, булардын негизинде фоностатистикалык иликти уюштуруу үчүн кытайлык манасчы Жусуп Мамай тарабынан жазылган «Манас» эпосунун тексти тандалып алынды [6]. Тактап айтканда, 1782 бет көлөмүндөгү текстти камтыган «Манас» эпосунун аталган нускасы боюнча түзүлгөн жыштык сөздүктөр биздин изилдөө үчүн негиз кылып алынды. Мында төмөнкү маалыматтарга көңүл буруу зарыл:

1. Нуканын көлөмү. Ж.Мамай нускасынын көлөмү 750904 сөз колдонушун камтыйт экен. Бул, алибетте, эбегейсиз зор көлөм. Анткени ал 1978-91-жылдары жарык көргөн Сагымбай менен Саякбайдын варианттарын кошуп эсептегендеги 598956 сөз колдонуш көлөмдөн да ашып түшөт экен.

2. Сөз формасынын жалпы саны. Эпосто колдонулган сөз формасынын тизимин алып, тизимге камтылган бирдиктерди эсептей келгенибизде Ж.Мамайдын вариантында 58690 сөз формасы катталганы анык болду. Эгерде бул көрсөткүчтү салыштыра келсек, Ж.Мамайдын нускасы бул жагынан 52703 сөз формасын камтыган Сагымбай менен Саякбайдын варианттарынан болжол менен 1,5-2 эсеге бай экени аныкталды.

3. Тыбыштардын жалпы саны. Жусуп Мамай нускасында колдонулган тыбыштардын жалпы саны 4281174 экен. Булардын ичинен үнсүздөрдүн жалпы саны - 2493157, үндүүлөрдүкү – 1788017. Ошондо эпосто колдонулган бардык тыбыштын 60 % га жакынын үнсүздөр түзсө, 40 % ын үндүүлөр түзөт экен.

Макалада үнсүздөрдүн фоностатистикасы териштирилет.

Сөз формасынын бардык жеринде келиши

Сөз формаларынын башында да, ортосунда да, соңунда да келген үнсүз тыбыштардын жалпы статистикасы төмөнкүдөйчө аныкталат:

№	Тыбыш	Жыштыгы	Үлүшү	№	Тыбыш	Жыштыгы	Үлүшү
1	к	316 935	12,8	11	м	105 505	4,3
2	н	296 248	11,9	12	с	98 424	3,9
3	т	231 237	9,3	13	ж	76 050	3,0
4	р	220 752	8,9	14	ч	65 102	2,7
5	л	213 553	8,7	15	ш	61 416	2,5
6	д	166 143	6,7	16	з	46 538	1,9
7	б	162 136	6,6	17	ң	42 561	1,7
8	п	151 270	6,1	18	х	4 421	0,2
9	й	124 771	5,0	19	в	112	0,0
10	г	109 894	4,4	20	ф	89	0,0
Бардыгы						2 493 157	100%

Тыбыштардын сөз формасынын башында, ортосунда жана соңунда келиши да фонеморфологиялык заң-эрежелерди чагылдырган сапаттык жактан да, тыбыштардын жыштык-үлүш кошилтигин тастыктаган сандык жактан да

түркология менен жалпы тилтааным үчүн өзгөчө кызыктуу фактыларды илимий айлампага киргизет.

Ооз көңдөйүнүн бир жеринде пайда болгон тоскоолдук үнсүздөрдүн жасалуу ордун аныктап, артикуляциялык жактан алардын жасалышына өзөк болору белгилүү. Ал эми мындай тоскоолдун жасалышы үчүн активдүү органдын пассивдүү органдарга тийиши же жакындашы шарт. Ошондуктан психолингвистикада тыбыш жасоочу органдардын тарыхый жактан калыпташып, үзгүлтүксүз аракетте болгон артикуляциялык базасы ар бир тилдин керт башына тиешелүү улуттук мүнөздөгү кубулуш катары каралат. Ошондуктан жогорудагы маалыматтар кыргыздардын сүйлөп жаткан учурда кайсы органдары көбүрөөк иш аракетке келерин тастыктайт. Ошол эле маалда аталган маалыматтар алмустактагы байыркы бабаларыбыздын сүйлөө органдардын типтүү бейнесин калыбына келтирүүгө да өбөлгө түзөрү бышык.

1. Жасалуу ыгы. Бул белги жасалышына өзөк болуп келген тоскоолдон өпкөдөн чыгып келаткан аба агымы кантип өтөрүн билдирип, фонологиялык жактан жарылма-жылчыкчылдык белгиси деп аталат. Буга тете аталган белги үнсүздөр курамын жарыма жана жылчыкчыл үнсүздөр деп эки чоң топко бөлөт. Эми бул эки топтун статистикасын териштирип көрөлү.

Жарылмалар түрмөгү курамына колдонуу жыштыгынын көптөн азга карай кемиген төмөнкү үнсүздөрдү камтыйт: *к, н, т, д, б, п, г, м, ж, ч, ң*. Булардын жалпы саны - 1680520 үнсүз тыбышты түзүп, жалпы үнсүздөрдүн болжол менен 70 % га жакын үлүшүн камтыса, калган жылчыкчыл үнсүздөрдүн тобу 30 % га чамалуу гана үлүшкө ээлик кылат. Демек, бул эпостогу ар бир 10 үнсүздүн 7 өө жарылып айтыласа, 3 өө жылчыкчыл болуп айтылат дегенди билдирет.

Жарылмалардын колдонуу жыштыгы менен үлүшү төмөнкүчө аныкталат:

1.	к	316 935	18,4%
2.	н	296 248	17,2%
3.	т	231 237	13,4%
4.	д	166 143	9,6%
5.	б	162 136	9,4%
6.	п	151 270	8,8%
7.	г	109 894	6,4%
8.	м	105 505	6,1%
9.	ж	76 050	4,4%
10.	ч	65 102	3,7%
11.	ң	42 561	1,5 %
Бардыгы		1 723 081	70 %.

1. Эң жыш колдонулган жана функционалдык жактан эң күчтүү болуп, эң оор семантикалык жүктү көтөргөн тыбыш – *к* үнсүзү, жарылма үнсүздөрдүн 1/5 үлүшүн ээлейт. Ушундай эле касиетке 17 % үлүштү камтыган *н* тыбышы жакындайт.

2. Жыш колдонулган топко тишчил жана эринчил түгөйлөш *т, д, б, п* үнсүздөрү кирип, 41 % үлүштү алышат.

3. Орто жыш колдонулган топко кирген *г, м, ж, ч* үнсүздөрү 21 % үлүштү камтыйт.

4. Сейрек колдонулган тыбыш катары 1,5 % үлүштү ээлеген жалгыз гана *ң* тыбышы эсептелет.

Жылчыкчылдардын курамы жана статистикалык көрсөткүчтөрү минтип аныкталат:

1. р	220 752	28,7%
2. л	213 553	27,7%
3. й	124 771	16,2%
4. с	98 424	12,8%
5. ш	61 416	8,0%
6. з	46 538	6,0%
7. х	4 421	0,6%
8. в	112	0,01%
9. ф	89	0,00%
Бардыгы	770076	100%.

Жалпысынан 30% үлүштү камтыган жылчыкчыл үнсүздөргө тиешелүү бул маалыматтарды төмөнкүчө чечмелөөгө болот:

1. Колдонуу жыштыгы жана функционалдык күчү жагынан 1-орунду, таң калыштуусу, оозчул *р, л* уяңдары ээлейт экен. Булардын жалпы үлүшү – 57 % га чамалуу. Бардык үнсүздөрдүн эпос текстинде келген жалпы колдонулушунун көпчүлүгүн дал ушул эки үнсүз камтыйт экен.

2. Жыш колдонулган *й, с* тыбыштарынын жалпы үлүшү – 29 % дан бир аз ашат.

3. Орто жыштыктагы 14 % га жакын үлүштү камтыган 2-топко *ш, з* үнсүздөрү кирет экен.

4. Калган *х, в, ф* үнсүздөрү сейрек колдонулган 4-топту түзүп, бир пайызга жетип жетпеген үлүштү камтыйт.

Эми үнсүздөрдү жалпысынан жасалуу орду боюнча талдап көрөлү.

2. Жасалуу орду.

1 Эринчилдердин катары.

б	162 136	38,7 %	
п	151 270	36,1 %	
м	105 505	25,2 %	
ф	89	0,021 %	
в	112	0,026 %	
Σ	419112	100 %	17%

2 Тишчилдердин катары

т	231 237	21,1%
---	---------	-------

д	166 143	15,8%	
н	296 248	28,2%	
с	98 424	9,4%	
з	46 538	4,5%	
л	213 553	20,3%	
Σ	1 052 143	100%	42%
3 Алдыңкы таңдайчылырдын катары.			
ч	65 102	15,4%	
ж	76 050	17,1%	
ш	61 416	15,5%	
р	220 329	52,3%	
Σ	423 320	100%	17%
4 Орточулдар:			
й	124 771	100%	5%
5 Артчыл-түпчүлдөрдүн катары.			
к	316 935	66,9%	
г	109 894	24,2%	
ц	42 561	8,1%	
х	4 421	0,09%	
Σ	473 811	100%	19%

Эгерде үнсүздөрдүн жасалуу орду боюнча бөлүнгөн 5 топтун өз ара үлүшүн салыштырсак, төмөнкү даректералынат:

1	2	3	4	5	Σ
Эрин-чилдер	Тиш-чилдер	Алд.таң-дайчылдар	Орто-чулдар	Арт.-түп-чүлдөр	Бардыгы
17%	42%	17%	5%	19%	100%

Кыргыздардын сүйлөө органдарынын активдүүлүк даражасы менен улуттук мүнөзүн купуя тейде жана кыйыр түрдө чагылдырган бул маалыматтар антрополингвистикалык өңүттөн тереңден териштирүүнү талап этери шексиз.

Бул жерде биз өйдөкү сандардан кыргыз тилинде тил учунун тиштерге тийишип же жакындашуу аркылуу жасалган тишчил үнсүздөрдүн 42 пайыздык үлүшү башка катарларга караганда алда канча басымдуу экендигин баса белгилей кетүү зарыл. Мындан кыргыздар сүйлөп жаткан учурда ооздон чыккан ар бир 10 үнсүздүн 4 өө тишчил болот деген бүтүм келип чыгат.

Активдүүлүк даражасы боюнча бардык үнсүздөрдүн 20% га жакын үлүшүн ээлеген артчыл жана түпчүл үнсүздөр 2-орунда турат.

Эринчил жана алдыңкы таңдайчылдар ар бири 17% дан үлүштү ээлеп 3-4-орундарды бөлүшөт.

Үнсүздөр системасында обочолуп, 5% үлүштү камтыган орточул й тыбышы эң акыркы 4-орунду ээлейт.

Эгерде тишчил жана алдыңкы таңдайчыл үнсүздөрдүн жасалышына активдүү орган катары тилибиздин учу катышарын эске алсак, анда тил учунан жасалган үнсүздөрдүн жалпы үлүшү 60% ды түзөрүн аныктоо кыйынга турбайт. Башкача айтканда, кыргыздардын кебинде колдонулган ар бир 10 үнсүздүн алтоо уччул үнсүздөрдөн болот.

3. Түгөйлөш-уяндык белгиси. Бул белги аркылуу үнсүздөр системасы түгөйлөш жана уяң үнсүздөр болуп эки топко бөлүнүп, төмөнкүчө тастыкталат:

1. Түгөйлөштөрдүн үлүшү:

1. к	316 935	21,3%	
2. т	231 237	15,6%	
3. д	166 143	11,9%	
4. б	162 136	10,9%	
5. п	151 270	10,2%	
6. г	109 894	7,4%	
7. с	98 424	6,7%	
8. ж	76 050	5,1%	
9. ч	65 102	4,4	
10.ш	61 416	4,1%	
11.з	46 538	3,2	
12.х	4 421	0,3%	
13.в	112	0,00%	
14.ф	89	0,00%	
Σ	1489 655	100%	60%

2. Уяңдардын үлүшү:

1. н	296.248	30%	
2. л	213.553	21%	
3. р	220.752	22%	
4. й	124.771	12%	
5. м	105.505	10%	
6. ң	42.561	5%	
Σ	1003390	100%	40%.

Көрүнүп тургандай, уяң үнсүздөр сан жагынан аз (алтоо гана) болгондугуна карабастан эпос текстинде колдонулган 20 үнсүздүн ичинен 40% үлүштү түзөт. Ал эми калган 14 үнсүздүн үлүшү түгөйлөш үнсүздөрдүн тобуна таандык. Демек, 60% үлүштү ээлеген түгөйлөш үнсүздөр менен 40% үлүштү ээлеген уяң үнсүздөрдүн катышы $2/3$ түзөт. Бул болсо түгөйлөш үнсүздөрдүн функционалдык жактан эң күчтүү үнсүздөрдөн экендигин, уяң үнсүздөрдүн түгөйлөштөргө караганда бир аз алсыз экендигин көрсөтөт.

Экинчи жагынан 6 уяң үнсүздүн ичинен эң жыш колдонулганы *н*, жыш колдонулганы *л*, *р*, орто жыш колдонулганы *й*, *м*, сейрек колонулганы *ң*.

Эгерде *н* тыбышынын бардык үнсүздөрүнүн ичинде да, уяң үнсүздөрдүн ичинде да өтө жыш колдонулгандыгын эске алсак, анда анын кыргыз тилиндеги эң көп үлүштү ээлеп турганы жана функционалдык жактан эң орчундуу жүктү арналаганы талашсыз.

Бирок жалпы үнсүздөрдүн ичинен *н* тыбышынын (жыштыгы - 296248, үлүшү - 11,9%) *к* тыбышы (жыштыгы - 316935, үлүшү - 12,8%) менен катар кыргыз тилиндеги функционалдык жактан эң күчтүү үнсүз экендигин тереңден далилдөө үчүн “Манас” текстинде катталган бардык сөздөрдүн негизинде кошумча изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл. Бул, алибетте, өзүнчө аткарыла турган илимий иликтин объектиси экендиги талашсыз. Ошентсе да, буга байланыштуу алдын ала төмөнкүдөй божомолду айтууга болот:

1) *н* тыбышы катышкан мүчөлөрдүн кыргыз тилинде да, калган түрк тилдеринде да эң активдүү болушу: *-нын, -ны, -ныкы, -ган* ж.б.

2) *н* тыбышына аяктаган тубаса жана туунду сөздөрдүн көп болушу.

Ал эми жарылмалардын ичнен эң жыш колдонулганы – артчыл-түпчүл *к* тыбышы, үлүшү - 21,3%.

Жыш колдонулганы түгөйлөш *т-д, н-б* үнсүздөрү, булардын жалпы үлүшү – 49 %.

Орто жыш колдонулгандары *г, с - з, ж - ч, ш* үнсүздөрү, үлүшү – 8 %.

Сейрек колдонулган *х, в, ф* үнсүздөрү жарым пайызга жетип жетпеген үлүшкө ээ.

4. Каткалаң-жумшактык белгиси. Үн түйүндөрү дирилдеши же бейтарап абалда болушунун натыйжасында үнсүздөрдүн жасалышында үндүн катышып же катышпай айтылышын тастыктаган бул белги түгөйлөш үнсүздөргө карата гана колодонулуп, аларды каткалаң жана жумшак үнсүздөрдүн эки тобуна бөлөт. Бул эки топтун колдонуу жыштыгы менен үлүшүн төмөнкү тизме аркылуу тастыктоого болот:

1. Каткалаңдар:

15.к	316 935	34,1%	
16.т	231 237	25,0%	
17.п	151 270	16,3%	
18.с	98 424	10,6%	
19.ч	65 102	7,0%	
20.ш	61 416	6,6%	
21.х	4 421	0,5%	
22.ф	89	0,00%	
23.Σ	928 894	100%	60%

2. Жумшактар:

24.д	166 143	30,0%
25.б	162 136	29,0%
26.г	109 894	19,6%
27.ж	76 050	13,6%
28.з	46 538	8,3%

29.в	112	0,01%	
30.Σ	560 873	100%	40%

Түгөйлөштөрдүн ичинен 60% функционалдык жүктү көтөргөнү каткаландар болсо, 40% жүктү көтөргөнү жумшактар болуп эсептелет.

Каткаландардын ичинен эң күчтүүсү – *к*, күчтүүсү – *т, п*, орто күчтүүсү – *с, ч, ш*, эң алсызы – *х, ф* үнсүздөрү.

Жумшактардын ичинен эң күчтүүсү – *д, б*, күчтүүсү – *з, ж*, орто күчтүүсү – *з*, эң алсызы – *в* үнсүздөрү.

Үнсүздөрдүн сөз башында келиши

Кыргыз тилиндеги үнсүздөрдүн сөз башында келишин төмөнкү таблица аркылуу берүүгө болот:

№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)	№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)
1	к	181 294	31,3	10	ш	6 793	1,2
2	б	101 207	17,5	11	х	4 049	0,5
3	ж	68 305	11,8	12	з	2 423	0,7
4	т	60 507	10,4	13	г	2 110	0,4
5	с	39 398	6,8	14	п	1 312	0,2
6	м	33 490	5,8	15	л	326	0,01
7	д	28 212	4,8	16	й	61	0,00
8	ч	27 711	4,7	17	в	55	0,00
9	н	7 244	1,2	18	р	19	0,00
					Σ	579 946	100

Көрүнүп тургандай, сөз башында, өйдөкү даректерден айырмаланып, 28 эмес, 27 тыбыш келери айкын болду. Анткени сөз башында *ң* тыбышынын колдонулушуна жол берилбеши – кыргыз жана бардык түрк тилдери үчүн бабатилден бери келаткан көрүнүш. Ал эми бул өңүттө 1 ирет катталган *ф* тыбышын эсепке албай койсо да болот.

Колдонуу жыштыгы жана үлүшү жактан мындагы 18 үнсүз тыбышты 5 топко бөлүп кароого болот:

- 1) эң жыш колдонулган топ (1-2-катар),
- 2) жыш колдонулган топ (3-4-катар),
- 3) орто жыш колдонулган топ (5-8-катар),
- 4) сейрек колдонулган топ (9-14-катар),
- 5) өтө сейрек колдонулган топ (15-18-катар).

Сөз башында эң жыш колдонушу жагынан көч башында *к* тыбышы (фонемасы) турат да, сөз башында келген үнсүздөрдүн 31,3 % үлүшүн түзөт.

Демек, мындан биз эпос текстинде колдонулган ар бир 3 сөздүн бирөө *к* тыбышынан башталарын билебиз.

Ушул эле топко 17,5 % үлүшкө ээ болгон *б* тыбышын кошууга болот. Ал эми топтун жалпы үлүшү 50% га бир аз жетпейт.

Жыш колдонулган 2-топ курамына *ж, т* үнсүздөрүн камтып, экөө бириге келип 22% үлүштү түзсө, орто жыш колдонулган *с,м,д,ч* үнсүздөрү жалпысынан 2-топ сыяктуу ошол эле 22% үлүштү камтыйт.

Үнсүздөрдүн сөздүн белгилүү бир өнүтүндө келиши жана тигил же бул топтогу тыбыштар үчүн кайсы бир өнүттүн артыкчылык берилиши же чек коюлушу сөз башында да даана байкалат.

Муну сейрек жана өтө сейрек колдонулган топ ачык көрсөтөт. Тактап айтканда, сөз башында сейрек топтун (үлүшү 4 % дан бир аз ашат) колдонулушу жумшак чектелген мүнөздө болсо, өтө сейрек колдонулган топ (үлүшү 0,01 % дан бир аз ашат) үчүн катуу чектелген мүнөздө болот.

Эми фоностатистикалык талдоону үнсүздөрдүн ажыратуу белгилеринин деңгелинде уланталы.

1. Жарылма-жылчыкчылдык белгиси боюнча талдай келгенибизде, жарылма үнсүздөрдүн сөз башындагы үлүшү 90 % болсо, жылчыкчылдардыкы араң эле 10 % болду. Мындан сөз башында жарылма үнсүздөр эң негизги функционалдык жүктү көтөрө тургандыгын, демек, сөздүн өзөгүн түзүп, лексикалык маани жүктөлгөн сөздүн уңгусунун башкы позициясы, негизинен, дал ушул жарылма үнсүздөр менен уюшуларын билебиз. Бул факты, алибетте, текстештирме-тарыхый, этно-психо-антропо-когнитив-лингвистикалык кеңири каралышы шарт.

2. Үнсүздөрдүн сөз башында жасалуу орду боюнча бөлүнүшү минтип ишке ашырылат:

1	2	3	4	5	Σ
Эрин-чилдер	Тиш-чилдер	Алд.таң-дайчылдар	Орто-чулдар	Арт.-түп-чулдар	Бардыгы
25%	25%	20%	0,001%	30%	100%

Бул маалыматтар, эң кызыгы, иликтөөгө алынган жасалуу орду боюнча негизги катарлардын баары болжол менен бирдей функционалдык күчкө ээ экендигин көрсөтөт.

3. Түгөйлөш-уяңдык белгиси боюнча түгөйлөштөрдүн функционалдык күчү 90 % болсо, уяңдардыкы 10 % болот. Демек, сөз башы 100 учурдан 90 унда дал ушул түгөйлөш үнсүздөр менен уюшулат.

4. Каткалаң-жумшактык белгиси боюнча 60 % үлүш каткаландарга ыйгарылса, 40 % үлүш уяңдарга ыйгарылат.

5. Сөз башындагы бардык тыбыштарды эсептей келгенибизде, үн катышып айтылган тончул тыбыштар (үндүүлөр + уяңдар + жумшактар) 80 % үлүштү камтыса, үн катышпай, таза шыбыш аркылуу айтылган каткаландар 20 % гана үлүштү камтыйт экен. Демек, мындан кыргыздар сүйлөп жатканда сөз башынын 80 % ын үн түйүндөрүн дирилдетип, үн катыштырып айтат деп бүтүм чыгарууга болот.

Үнсүздөрдүн сөз ортосунда келиши

Тыбыштардын сөз ортосунда келиши сөз башы менен сөз соңуна караганда дээрлик башкача мүнөзгө ээ. Сапаттык жактан ал тилдин позициялык фонетикасы менен фонотактиканын заң-мыйзамдары менен шартталат. Анын үстүнө иликтөөгө алынган нусканын, бул нусканы жараткан залкар манасчы Жусуп Мамайдын жана ал колдонгон кытайлык кыргыздардын тилиндеги жалпы элдик жана жергиликтүү диалектилик өзгөчөлүктөр, ошондой эле бул диалектини курчап турган кытай тили тыбыштардын колдонуу өңүттөрүнө, жыштык жана үлүш жактан минтип бөлүшүнө таасир этпей коюшу мүмкүн эмес. Бул, алибетте, өзүнчө илик жүргүзө турган маселе экендиги айдан ачык.

Эми үнсүздөрдүн сөз ортосунда колдонушун тастыктаган фонстатистикалык таблицага көңүл буралы:

№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)	№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)
1	л	193 010	13,6	12	ш	45 445	3,2
2	р	177 461	12,5	13	ч	34 317	2,4
3	т	147 084	10,3	14	з	30 876	2,2
4	д	137 919	9,7	15	п	25 123	1,8
5	н	136 409	9,6	16	ң	22 957	1,6
6	г	107 780	7,5	17	ж	7 745	0,5
7	к	104 007	7,3	18	х	372	0,0
8	й	87 022	6,1	19	ф	87	0,0
9	б	60 926	4,3	20	в	55	0,0
10	с	52 398	3,7	Бардыгы		1421742	100,0
11	м	50 749	3,6				

Көрүнүп тургандай, эпос текстинде колдонулган бардык тыбыштардын 33% же үчтөн бир бөлүгү жана бардык үнсүздөрдүн 57% же теңинен көбүрөөк бөлүгү дал ушул сөз ортосунда келет экен. Эгерде нускадагы сөздөрдүн орточо узундугу 5-6 тыбыштан турарын эске алсак жана сөз башы менен аягын чыгарып салсак, анда сөз ортосундагы 3-4 позициянын ар бирине орто эсеп менен 406 000 ден тыбыш туура келет экен. Кызыгы, сөз башы, сөз соңу жана сөз ортосунун ар бир позициясындагы сандык көрсөткүчтөрдүн болжол менен бири бирине дал келиши. Бул эмне? Ал өзүнчө изилдөөнү талап кылган маселе экендиги дагы да түшүнүктүү.

Сөз ортосунда келген үнсүздөрдүн ичинен *л р т д н* үнсүздөрү эң жыш колдонулган топту түзүп, жалпысынан 56% үлүштү камтыйт. Демек, сөз ортосундагы үнсөздөрдүн теңинен көбү дал ушул топтун курамы менен уюшулат. Булардын ичинде өтө жыш кездешкен *л, р, т, д, н* үнсүздөрүнүн орун алыш себебин бул тыбыштардын уланды жана куранды мүчөлөрдүн тутумунда өзгөчө көп колдонула тургандыгы менен байланыштырууга болот. Бул, алибетте, алдын ала айтылган божомол гана. Ошондуктан бул маселе да нусканын текстинде өзүнчө иликтениши зарыл.

Кийинки жыш колдонулган 6-8-катардагы үнсүздөрдүн тобу жалпысынан 21% үлүштү камтыса, орто жыш колдонулган 9-16-катардагы үнсүздөр да 21% үлүштү камтыйт.

Сейрек колдонулган 4-топтун курамы төл тыбыштардан *ж* үнсүзүн жана *х, ф, в* чет үнсүздөрүн камтып, баары биригип келип араң гана 0,5% га жетет экен. Демек, бул сандардын артында сөзсүз түрдө кандайдыр бир сапаттык өзгөчөлүктөр жатат.

Ажыратуу белгилери боюнча талдоодо мындай натыйжаларга кол жеткирүүгө болот:

1. Жарылмалар – 60 %, жылчыкчылдар - 40%. Таң калыштуу тыбыштык категориялардагы мындай функционалдык катыш үндүүлөрдө да, үнсүздөрдө да көп эле кайталанат.

2. Жасалуу орду:

1 Эрин- чилдер	2 Тиш- чилдер	3 Алд.таң- дайчылдар	4 Орто- чулдар	5 Арт.-түп- чүлдөр	Σ Бар- дыгы
10%	55%	20%	0,001%	15%	100%

Мында сөз ортосундагы функционалдык жактан эң күчтүү үнсүз деп тишчилдер табылат. Калган үч катардын функционалдык күчү бири биринен анчейин деле айырмалана бербейт.

3. Түгөйлөштөр – 53 %, уяңдар – 47 %. Демек, сөз башынан айырмаланып, бул эки топтун функционалдык күчүндө анчейин айырма көп эмес.

4. Үн катышына карай бөлүштүрө келгенде каткалаң үнсүздөрдүн үлүшү 75 % болсо, жумшактардыкы 25 % болот экен.

5. Сөз ортосунда үн катышып айтылган тончул тыбыштардын үлүшү 85 % ды түзсө, үн катышпай, таза шыбыш аркылуу айтылган каткалаңдар 15 % гана үлүштү түзөт экен.

Үнсүздөрдүн сөз соңунда келиши

Тыбыштардын сөздүн же сөз формасынын башында/соңунда келүү эрежелери тилибизде калыптанган так мүнөзгө ээ экендиги жалпыга белгилүү. Муну Ж.Мамай нускасындагы тыбыштардын сөз формасынын соңунда келүү статистикасы даана көрсөтөт:

№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)	№	Ты- быш	Жыш- тыгы	Үлүшү (%)
1	н	152 595	31,4	10	з	13 239	2,7
2	п	124 835	25,7	11	ш	9 178	1,9
3	р	43 272	8,9	12	с	6 628	1,4
4	й	37 688	7,7	13	ч	3 074	0,6
5	к	31 634	6,5	14	д	12	0,0

6	т	23 646	4,9	15	г	4	0,0
7	м	21 266	4,4	16	б	3	0,0
8	л	20 217	4,2	17	ф	1	0,0
9	ң	19 604	4,0		Бардыгы	486 679	100,0

Эгерде бул жана жалпы таблицаны салыштырсак, сөз соңунда келген бардык тыбыштардын ичинен үнсүздөрдүн үлүшү 65 %, үндүүлөрдүн үлүшү 35 % болорун аныктоого болот.

Экинчи жагынан эпосто колдонулган бардык тыбыштардын ичинен сөз соңунда келген үнсүздөрдүн алган үлүшү да кызыгууну туудурат, атап айтканда: эпостогу 4 281 174 үндүү-үнсүз тыбыштын 33 % жана 2 493 157 үнсүз тыбыштын 57 % дал ушул сөз соңунда келген үнсүздөрдүн үлүшүнө туура келет экен.

Сөз соңунда келүү жагынан 1-2-орунду бөлүшкөн *н* (152595 – 31,4%) жана *п* (124835 – 25,7%) тыбыштары өзгөчө сөз кылууга арзыйт. Анткени бул эки тыбыштын колдонуу үлүшүн кошо эсептегенде алардын жалпы үлүшү 57 % дан ашып түшөт. Башкача айтканда, нуканын текстинде колдонулган ар бир он сөз формасынын 5-6 оо *н* же *п* тыбышы менен аяктайт экен.

Мындан эч бир кошумча маалыматсыз эле мындай бүтүм чыгарууга болот:

1) эпос текстинде колдонулган сөздөрдүн басымдуу бөлүгү атоочтуктун өткөн чагынын –*ган*, чакчылдын –*ын* сыяктуу уландылар менен аяктайт.

2) калган тыбыштардын сөз формасын аяктоо касиети келтирилген таблицада даана көрүнүп турат.

Эми ажыратуу белгиси боюнча иликке сереп салалы.

1. Жарылмалардын үлүшү - 70%, жылчыкчылдардыкы - 30%.

2. Жасалуу орду:

1 Эрин- чилдер	2 Тиш- чилдер	3 Алд.таң- дайчылдар	4 Орто- чулдар	5 Арт.-түп- чулдар	Σ Бар- дыгы
30%	50%	10%	10%	10%	100%

Мында активдүүлүк даражасы тишчилдерде эң күчтүү (50%), андан соң эринчилдерде (30%), калган үч катардын күчү бирдей.

3. Түгөйлөштөр – 60 %, уяндар - 40%.

4. Каткаландар – 95%, жумшактар - 5%. Соңку көрсөткүч 3 тыбышына гана тиешелүү.

10. Үнсүздөрдүн сөз башындагы өзгөчөлүктөрү:

Жарылма/ жылчыкчыл	Түгөйлөш/ уяң	Каткалан/ жумшак
90/10 %	90/10 %	60/40 %

Мындан түгөйлөш жана уяң үнсүздөрдүн эки тилдеги колдонуу үлүшү бирдей экендиги жана жарылма/жылчыкчыл, каткалан/жумшак үнсүздөрдө айырмачылык бар экендиги ачыкка чыгат.

Үнсүздөрдүн жасалуу орду				
1	2	3	4	5
25%	25%	20%	0,001%	30%

Мында 5-катардан башка катарларда айырмачылык орун алат.

11. Үнсүздөрдүн сөз ортосундагы өзгөчөлүктөрү:

Жарылчыкчыл /жылчыкчыл	Түгөйлөш/ уяң	Каткалан/ жумшак
60/40%	55/45%	75/25%

Таң калыштуусу, үч белги боюнча эки тилдеги үнсүздөрдүн үлүшү күзгүдө чагылган таризде тескерисинче ишке ашат экен. Ал эми жасалуу орду боюнча эки тилде тең тишчилдер функционалдык жактан өтө активдүү. Ушундай эле көрүнүш түркчөдөгү орточул үнсүздө байкалат.

Үнсүздөрдүн жасалуу орду				
1	2	3	4	5
10%	55%	20%	0,001%	15%

12. Үнсүздөрдүн сөз соңундагы өзгөчөлүктөрү:

Жарылчыкчыл /жылчыкчыл	Түгөйлөш/ уяң	Каткалан/ жумшак
70/30%	60/40%	95/5%

Мында да каткалан/жумшактар эки тилде бирдей үлүшкө ээ болуп, каткаландар функционалдык жактан эң күчтүү болсо, жумшактар жалгыз гана з тыбышынын эсебинен 5% гана үлүшкө ээ болот. Калган эки белги да дал ушундай эле мүнөгө ээ болгону менен алардын катышы эки тилде карама каршы болуп өзгөрөт экен.

Үнсүздөрдүн жасалуу орду				
1	2	3	4	5
30%	50%	10%	10%	10%

Ал эми жасалуу орду боюнча тишчилдердин активдүүлүк даражасы эки тилде тең эң күчтүү (50/40%) болсо, андан соң эринчилдердики (30%), кыргызчада, алдыңкы тандайчылдардыкы (37%) түркчөдө күчтүү болот экен.

Жыйынтыктап айтканда, бул изилдөөнү андан ары улантуу аркылуу кыргыз тилиндеги үнсүздөрдүн фоностатистикасын антропологистикалык

тереңдіктен териштируу жана тектештирме өңүттөн жалғаштыруу керек экендігі талашсыз.

АДАБИЯТ

1. *Джубанов А.Х.* Квантитативная структура казахского текста. Алма-Ата: Наука, 1987. – 147 с.
2. *Жұбанов А.К.* Қолданбалы лингвистика: Қазақ тілінің статистикасы. Алматы: Қазақ университеті, 2007. - 280 б.
3. *Жұбанов А.К.* Основные принципы формализации содержания казахского текста. Алматы: 2002. - 250 с.
4. *Жұбанов А.К.* Қолданбалы лингвистика: Формалды модельдер. Алматы: Қазақ университеті, 2007. - 280 б.
5. *Жұбанов А.К.* Компьютерлік лингвистикаға кіріспе. Алматы: Қазақ университеті, 2007. - 204 б.
6. *Жүсүн Мамай.* Манас. Шинжаң эл басмасы, 2004, 1782 б.

З.А. Сиразитдинов

к.ф.н., с.н.с., заведующий лаборатории лингвистики и информационных технологий ИИЯЛ УНЦ РАН (Уфа)

УЧЕНЫЙ И НАСТАВНИК

Научная деятельность Аскара Кудайбергеновича Жубанова, моего учителя и наставника, многогранна. Своими фундаментальными исследованиями (им опубликованы более 200 научных трудов, в числе которых 5 монографий, 4 учебных пособий и 5 частотных словарей) он внес значительный вклад в развитие таких направлений казахского прикладного языкознания как квантитативно-статистическое изучение и формализация содержания национального текста, автоматический анализ письменной речи, компьютерная лексикография, разработка лингвистических баз данных казахского языка и др.

Аскар Кудайбергенович, будучи учеником Калдыбая Бектаевича, одного из основоположников квантитативно-статистической лингвистики в СССР, начал научную деятельность в 60-х годах XX века с составления частотных словарей и на их базе статистического изучения структуры казахского текста. В годы начала проникновения вычислительных машин в гуманитарные науки еще не существовало специализированных программных пакетов и приложений как для работы с текстами, так и для математического анализа результатов. Молодым ученым был оцифрован роман М. Ауэзова «Абай жолы» и на основе разработанных самим автором алгоритмов и программ проведено исследование материала на ЭВМ Минск-22. Результаты исследования были опубликованы в

МАЗМҰНЫ

І ҒЫЛЫМ ЖОЛЫНДАҒЫ ҒИБРАТТЫ ҒҰМЫР

<i>Қажыбек Е.</i> Қазақ цифрлық тіл білімін қалыптастырудағы А.Қ. Жұбанов еңбектерінің маңызы	4
<i>Сыздық Р.С.</i> А.Қ. Жұбанов – қазақ тілтанымының жаңа бір саласының көшбастары	9
<i>Жанұзақ Т.</i> А.Қ. Жұбанов – қазақ тіл білімінің қолданбалы саласын дамытуға үлес қосушы ғалым	13
<i>Айтбайұлы Ө.</i> Тіл мәселесін математикалық тәсілмен зерттеуші	17
Уәли Н.М. Әкеден ұл туса игі ...	22
<i>Жүнісбек Ә.</i> А.Қ. Жұбанов қаламынан туған қолданбалы қазақ тіл біліміндегі қомақты еңбектер	26
<i>Зубов А.В.</i> Путь в науку доктора филологических наук, профессора Жубанова Аскара Кудайбергеновича	30
<i>Сулейменова Э.Д.</i> Labores gignunt honores: у истоков казахстанской прикладной лингвистики	35
<i>Манкеева Ж.А.</i> Асқар Құдайбергенұлы: тектілік, ғалымдық, ұстаздық тағылымы	44
<i>Оразбаева Ф.Ш.</i> Асқар Жұбановтың ғылымдағы сара жолы – ұлттық тіл біліміндегі өрісті де өркенді жол	50
<i>Садыков Т., Шерова А.</i> Асқар Жубанов жана кыргыз фоностатистикасы	56
<i>Сиразитдинов З.А.</i> Ученый и наставник	69
<i>Базарбаева З.М.</i> Профессор А.Қ. Жұбановтың қазақ тілі қолданбалы лингвистикасындағы дара жолы	75
<i>Фазылжанова А.М.</i> Профессор Асқар Жұбанов және қазақ статистикалық лексикографиясының тәжірибесі	79
<i>Дәулетбекова Ж.</i> Әке аманатының адал шырақшысы, Текті әулеттің ұйытқысы	84
<i>Миров М.</i> Тұлпардың текті тұяғы	89
<i>Білал Ш.</i> Математик-лингвист ғалым – Асқар Құдайбергенұлы Жұбанов	93
<i>Момынова Б.</i> Профессор Асқар Жұбанов және қазақ инженерлік лингвистикасы	97
<i>Ермекова Т.Н.</i> Тектілік континиумы: Профессор Асқар Жұбанов және математикалық лингвистика	102
<i>Жұбаева О.С.</i> А.Қ. Жұбанов – қазақ тіл білімінің жаңа бағыттарының негізін қалаушы	106
<i>Жаңабекова А.Ә.</i> А.Қ. Жұбанов және қазақ тілінің ұлттық корпусын құрастыру мәселелері	109
<i>Ұлықпанова Ә.Ж.</i> Профессор Қ.Жұбановтың ғибратты ғұмыры мен шығармашылық қызметі	114
<i>Сұлтан Ж.</i> Асқар Құдайбергенұлы Жұбанов: абырой асуларды алуға жетелейді	122

<i>Нұрлыбаев Н.М. А.Қ. Жұбанов – қазақ қолданбалы лингвистикасына айтарлықтай үлес қосқан ғалым</i>	126
<i>Карбозова Б.Д. Асқар Жұбанов – тәлімгер ұстаз, ойшыл ғалым, ақылшы аға</i>	131

II ҚОЛДАНБАЛЫ ЛИНГВИСТИКА: СТАТИСТИКАЛЫҚ, КОМПЬЮТЕРЛІК ЖӘНЕ КОРПУСТЫҚ ЛИНГВИСТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Махмудов М. Создание интегрированной электронной системы в связи с упорядочением словарного состава азербайджанского языка</i>	137
<i>Мәдиева Г.Б., Бектемірова С.Б. Ұлттық корпустардың жасалу мәселелері</i>	142
<i>Шәріпбай А.Ә., Бекманова Г.Т., Жеткенбай Л., Елибаева Г.К. Машиналық аудару жүйесіне арналған «туризм» пәндік облысының онтологиялық моделі</i>	147
<i>Алдашев Н.М. Профессор Асқар Жұбанов және қазақ тілінің ұлттық корпусын қалыптастыру мәселесі</i>	151
<i>Балтабаева Ж., Қабдыл А. Қолданбалы лингвистика: ғылымдағы сабақтастық</i>	154
<i>Бусқунбаева Л. А., Сиразитдинов З. А. Башкорт фольклорының афористик жанрларына караған текстар корпусын төзөу проблемаһына карата</i>	160
<i>Біләл Ш. Мемлекеттік тіл мәселесін тиянақты шешудің бір жолы туралы</i>	164
<i>Жаңабекова А.Ә., Пірманова К. Қазақ тілі мәтіндер корпусына сөзжасамдық белгіленімдер енгізу мәселелері</i>	167
<i>Жаңабекова А.Ә., Мурсал Айкерим. Күрделі етістіктер – қазақ тіліндегі біртұтас лексикалық бірлік</i>	171
<i>Нұрлыбаев Н.М., Мусаев О. Балалар тілі дамуының статистикалық әдістермен зерттелуі</i>	176
<i>Әміржанова Н. Фонетикалық корпус: сөйленім корпусы тіл ресурстарын ең маңызды түрі</i>	180
<i>Кейшилова С.М. Сын есім аффикстерінің статистикасы</i>	190

III ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ: ФОНЕТИКА, ОРФОГРАФИЯ, ЖАҢА ӘЛПБИ ЖӘНЕ ЕМЛЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Қалиұлы Б. Бөлек жазылып жүрген біріккен сөздер</i>	199
<i>Жубанова А.Е., Магавина К. А. Задачи правильной передачи казахской орфографии в текстах на основе латиницы и ее отражение в</i>	206

национальном корпусе языка	
<i>Қосымова Г.</i> «Латын әліпбиі – өркениетке апарар төте жол»	213
<i>Садуақас Н. А., Сұлтан Ж.</i> Әліпбиіміз төл дыбыстарымызбен бірге болсын	216
<i>Ғабитханұлы Қ.</i> Қытайдағы қазақтардың жазу тарихы	222
<i>Zhunissova M.</i> Language knowledge in Zhubanov's researches new fields	230
<i>Раева Г.М.</i> Түркі тілдерінің латын әліпбиіне ауысуы тарихынан	235
<i>Аманбаева А., Жұмабаева Ж.Т.</i> Просодикалық тәсілдер арқылы сөйленім синтезін құру	241
<i>Қаршығаева А.А.</i> Проф. Қ.Жұбанов көрсеткен қосынды дауыстылардың ы+й, ұ+у тіркесімінің артикуляциялық моделі	244
<i>Әмірбекова А.Б.</i> Латын әліпбиіне көшу қарсаңында ұлттық тілдің қайта жаңғыру үдерісін жиілік сөздік арқылы анықтау жолдары	248

IV ТІЛ БІЛІМІНІҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ: ЭТНОЛИНГВИСТИКА, ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ, ЛЕКСИКОГРАФИЯ, КОММУНИКАТИВТІК ГРАММАТИКА, КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Шойбеков Р.</i> Кейбір дәстүрлі күш-көлік түрлері мен құрал-жабдық атауларының лингво-этнологиялық қырлары («Қазақ тілінің корпусына» материал ретінде)	255
<i>Қалыбаева Қ.С.</i> Түркі фразеологизмдеріндегі мифтік жүйе	266
<i>Ермекова Т.Н., Жаңабаева Н.А.</i> Қызға қатысты тілдік бірліктерді жаңа бағыттар бойынша зерттеудің өзекті мәселелері	273
<i>Мәдиева Г., Таусоғарова А.</i> Ақпараттық даулы жарнама дискурсын лингвистикалық талдау әдістемелері	279
<i>Миров М.О.</i> Эпостағы антропонимдер танымы	285
<i>Садирова К.Қ.</i> Әдет-ғұрып әрекетін атайтын сөз тіркестері	289
<i>Есенова Қ.Ө.</i> Саяси дискурстағы прецедентті феномендер мен визуалды образдар	294
<i>Құланова С.Ш.</i> М. Байғұттың «Жоғалған жұрнақ» әңгімесінің көркемдік ерекшелігі	399
<i>Абдикаримова Н.С., Абдирасилова Г.Қ.</i> Түркі тілдеріндегі сандар: зерттелуі, киелілігі, ерекшелігі	304
<i>Абибуллаева Г.Н.</i> «Су» концептісінің номинативтік өрісі	308
<i>Алишова А.Н.</i> Қырғыз және қазақ тілдеріндегі мақал-мәтелдердің құрылымдық сипаты	314
<i>Айтенова Д.О.</i> Ауызекі сөйлеу стилінің лексикалық ерекшелігі	320
<i>Исақұлова М.М.</i> Ертегілердің халықтық сипаты	324
<i>Құлабаева Р.Т.</i> Түркі тілдеріндегі «тіс» микротемасының	326

фразеологизмдер мақал-мәтелдердегі көрінісі <i>Шамсутдинова Г.Г., Ишмухаметова А.Ш.</i> Загадки в фольклорном корпусе башкирского языка	331
---	-----

V ПЕДАГОГИКА: ОҚЫТУ, ДИДАКТИКА

<i>Ахметжанова З.К.</i> Коммуникативный принцип в лингводидактическом аспекте и теория коммуникации	340
<i>Белботаев А.Б.</i> Проф. А.Қ. Жұбанов еңбектеріндегі қолданбалы тіл білімі мәселелерін оқыту үрдісінде қолданудың бағыт-бағдарлары турасында	348
<i>Сатбекова Айгүл Амантайқызы, Сатбекова Айгүл Ахметқызы.</i> Қазақ тілін жобалай оқыту технологиясы – студенттерге жаңа сапалық деңгейде білім берудің тиімді жолы.	358
<i>Рахметова Р.С.</i> Құдайберген Жұбановтың педагогикалық ойлары	364
<i>Нұрлыбаев Н.М., Тұрсыманова Ф.Ж.</i> Сөздік қорды байыту жолдары	370